

Társadalom.

A jubiláló Budapest.

Budapest, 1913 november 15.

November 17-én, mint már irtuk, diszgyűlésen ünneplik meg Budapest fővárosának negyvenedik születése napját. Az 1873-ban egyesült három város, mint egységes főváros hatóságai ezen a napon kezdték meg működésüket. Városok történetében a félszázados ünnepek is jelentéktelen momentumok; de a magyar főváros fejlődő fiatalsága, a történeti emlékek talaján újjáteremtett szervezet ifjúsága és növekedése megokolta teszi, hogy a rövid időközök haladásának évnapijait figyelmünkre méltassuk, a fejlődés eredményeit összegezzük, a megtett utra visszatekintsünk s a tapasztalatokból a tanulságokat levonjuk és ezeket a következő évek munkájában felhasználjuk.

Büszkességgel tekint minden magyar ember fővárosunkra, amelynek fejlődése nagy arányokban bontakozik ki azok előtt is, akik ezt a fejlődést, mint állandó lakosok, folyton látják; csodálatos, meglepő azokra, akik csak koronkint látják. Az idegen, aki hosszabb idő múlva ismét visszakerül, egészen új világban találja magát. Az egyszerű számok is elég beszédesen festik a haladásnak óriási mértékét.

De az ünnepnapok arra is valók, hogy magunkba szálljunk és megvizsgáljuk, van-e még hiány, amelyeket el kell enyésztetnünk, vannak-e hibák, amelyeket ki kell küszöbölnünk, hogy a jövő fejlődés zavartalanságát biztosítsuk?

Amikor 1873-ban Budapest a három városból, Pestből, Budából és Óbudából megalakult, mindössze 270.000 lakosa volt, tehát egyike a kisebb európai fővárosoknak. Külseje Pesten néhány középületen kívül kisvárosias, külvárosaiban falusias, még Dunapartja is, amelyen a néhány éves Akadémia-palota, az árvíz után emelt Lloyd-épület és szintén a hatvanas években épített Vigadó az egyedüli tetszetős építmények, szegényes. Óbuda egyenesen falu; Budán csak a vár nyújt érdekességet, de megrongyolva, megkopva; a Vár alatt és a Gellérthegy lejtőjén csupa apró vityilló. Nem ütközhattünk meg azon, hogy Napoleon herceg csinos falunak nevezte a fővárost. Csak remek fekvését dicsérhették, mint dicsérte Bismarck is, aki azonban prófétai szemmel ismerte föl a magyar főváros jelentőségét és nagyságának természetes föltételeit.

Gr. Andrassy Gyula miniszterelnök nagy ideája volt a főváros rendezése; e végből megszavaztatta a fővárosi kölcsönt, feállította a közmunkatanácsot. A szabályozás első nagy alkotásai voltak a két Dunapart szépítése, a Terézváros áttörése a ma Andrassy nevét viselő sugáruttal, a nagykörút, az ennek vonalába eső Margithid. Délen egyidejűleg épült meg az összekötő vasuti hid. A főváros fejlődéséhez nagyban hozzájárult az alkotmányos élet levegőjétől friss erőre kapott

nemzeti szellemi és gazdasági munka. Nemcsak külsőleg növekedett amerikai arányban a hivatalos és közigazdasági élet szárnyain a lakosság száma; hanem gyorsan haladt, bár nem küzdelmek és ellenállások nélkül, a magyarosodás is. És ma nagy meglepéssel látjuk, hogy a folytonos idegen bevándorlás ellenére is a fővárosnak ma már nyolcvanöt százaléka magyar anyanyelvűnek vallja magát, a magyarság azonban ennél is több, mert hiszen sok más anyanyelvűnek beirt polgár csak úgy él a társalgásban a magyar nyelvvél, mint a magyar születésűek, s ma már lassankint eljutunk oda, hogy az idegenek, ha itt boldogulni akarnak, kénytelenek lesznek magyarul beszélni. Óriási különbség van nemzeti tekintetben a mai milliós és a negyven évvel ezelőtt egyesült főváros között; amikor német nyelv nélkül nem mehetett semmire az ember sem a kereskedésekben, sem a vendéglőkben, egyáltalában a magánéletben. A falakat borító német plakátok, német nyelven hirdett mulatságok, özönével található német mulató helyek a magyarokban bizonyos fájdalmas érzéssel találkozó német karaktert adtak a magyar fővárosnak. Pár évtized alatt végbement az az átalakulás, amelynek ebben a tekintetben nincs párja a kontinensen.

A közlekedés, amely a nagyváros terjeszkedésének egyik főtényezője, szintén óriási fejlődés képét mutatja.

A primitív lóvasút nem csak villamossá alakult át, hanem kis hálózata többszörösére bővült ugyanakkor, amikor egy külön villamos vasuti vállalat is, a városi, a villamos közlekedés megteremtője, szintén nagy területeket vont be a helyi közlekedés hálózatába. Két főpályaudvarunk közül az egyik negyven, a másik a Keleti, csak harminc éves; de mind a kettő évek hosszú sora óta elégtelen a forgalom sima lebonyolítására, pedig három új teherpályaudvarral is elvonták azt a teherforgalmat, amely negyven évvel ezelőtt a személypályaudvarokkal állt kapcsolatban. Az egyesítéskor az egyetlen lánchíd közvetítette a két part érintkezését, ma van hat; ezek közül legújabbán kettős hiddá alakították át az összekötő vasuti hidat.

Ha nézzük a hatalmas külső emelkedést, az új alkotások egész tömege tolul elénk, amelyek nagysága kirívóan mutatja az akkori Budapest kicsiségét. A belváros egészen átalakult; néhány régi utcája is más képet öltött. A Lipótvárosban eltűnt az Újépület, helyén a Szabadságtér és palotái állanak; közel hozzá a gyönyörű országháza, a Kuria, a törvényszék és más köz- és magánépületek, az alacsony, egy-két emeletes házikók vagy az üres homokosivatag helyén. Főlépült a gyönyörű Szt. István templom. A külső Lipótváros és Terézváros rétjein nagy gyárváros keletkezett, amely már összeér a kis telepből fővárosi kenyérkeresőktől nagy várossá emelt Újpesttel és Rákospalotával.

Csakis a szembeötlőbb jelenségeken pihentethetjük egy pillanatra szemünket. A nagy Hungária-körut most fejlődik; a Terézváros sikátorait átszelte az Andrásyut, rajta áll a híres Operaház. Keresztben vágta szét a

nagy-körut, amely alig husz esztendő. A városliget gyönyörű parkká lett, muzeumokkal, szobrokkal ékes. Az Erzsébetvárosban új templomok, mellette fényes villasorok épültek, nemkülönben a Keletipályaudvar. A Józsefvárosban új színházak, egyetemi épületek cserélték ki a városrész formáját, szintugy a Ferencvárosban. A Gellérthegy lábánál, a Lágymányoson egészen új városrész támadt. Buda maga szinte képzelhetetlen átalakuláson ment és megy át a legközelebbi jövőben; a hegyoldalra felvonuló palotaszzerű, kerttel övezett nyaralók tömegére büszkén tekint le a hatalmas új királyi palota, szimboluma a megújult magyar államnak; a koronázó templom mögött pedig a halászbástya maga és kilátása minden idegennek csodája. A város szépségét és érdekességét emelik s egyszersmind a nemzeti géniusz jelképei a szobrok is. Néhány gyarló szentszobron kívül negyven évvel ezelőtt egyetlen nyilvános emlékmű állott csak a fővárosban, ami a nagy külföldi városokkal szemben csakugyan rideg szegénység képét mutatta. Ma már közel negyven nyilvános emlékmű és több díszkút hirdeti a szellemi élet és művészi érzék haladását.

Egészségügyi téren első a nagyszabású vízvezeték. Negyven évvel ezelőtt a csekély mennyiségű, betegségterjesztő szűrt dunai víz és a még rosszabb kútviz hirdette elmaradottságunkat. A passzív népmozgalmi táblák immár feledésbe merültek. A modern kiválmaknak megfelelő új kórházak és más intézmények menedékhelyei a szegény betegeknek, az új nagyszabású fürdők az egészségkeresőknek.

A szellemi kulturának számos új és ékes hajléka támadt: az új egyetemi és műegyetemi épületek, berendezve a tudomány követelményei szerint; a polgári és elemi iskolák egész sora a főváros nagy áldozatkészségét és kulturérzékét tanúsítja. A középiskolák száma már meghaladja a huszat, kiegészítik munkájukat a szakiskolák; mind az új éra teremtményei: a zeneakadémia, a tanítónőképző, képzőművészek mesteriskolája, a középipariskola, iparművészeti iskola és mások.

De a mikor ezeket a fényes pontokat látjuk, nem szabad elsiklanunk az árnyékos foltok fölött sem.

Nem érezhetjük a zavartalan diadal érzetét. Fejlődésünk még rendszertelen, alkotásunk csonka, adminisztrációnk beteg.

A városrendezés körül igen sok hibát követtek el szüklátóságból és szükkéblűségből. Hivatatlan érdekvadászok intézték, vagy jobban mondva, gátolták a főváros igazgatását. Ez a seb még ma is nyitva áll. Nagy koncepcióju gondolat még ma sem talál kedvező fogadtatásra annak a városnak képviselője előtt, amely kicsiségekre csak úgy szórja a pénzt, ha a pénz az érdekszövetségben álló vállalkozók számára kell. Főösleges utak építése, a szükséges utak elhanyagolása vagy megtagadása, egyszerűséget követelő épületek, mint iskolák és népház, riktó fényüzéssel való emelése mellett egész utcák roskadt és egészségtelen házsorai köve-

telnek a jövőre nagyobb rendet. A közlekedés terén kanapépörök gátolják az új vonalak megvalósítását; használható városrészek lebontásán törik a fejüket és sürgetőldnek a telekspekulánsok, a mikor a lakberek drágasága miatt ki a szomszédos községekbe húzódik a polgárságnak sok ezerre menő száma. Láttunk ugyan, de csak az utóbbi években, jó akaratot a drágaság megszüntetésére és a lakásmizériák enyhítésére: de ez még mind vagy kísérlet, vagy félrendszer.

A drágaság nem szűnt meg a városi árubódék hatásától, valamint a városi bérházak sem csökkentették a lakásdrágaságot. Ezen a legszükségesebb szociális intézkedés terén nagyobb elszántsággal kellene eljárni; de ezt a mai városi képviselői rendszer mellett nem lehet remélni.

A jubileumi évfordulón teljes szívből kell kívánunk, hogy a mint a kormány és törvényhozás teremtett a nagy faluból nagyvárost, a jövő zárát is egy mielőbb megalkotandó fővárosi törvény nyissa meg.

A legközelebbi teendők: a városrendezési terv végleges megállapítása; ezzel kapcsolatban a parkos terek szaporítása, az építési szabályrendelet helyes reformjának siettetése, a kereskedelmi kikötő, a pályaudvarok kérdésének megoldása, a hidak vámmentesítése, a lakásdrágaság megszüntetése, a piacok reformálása, a szükséges kórházaknak az állammal egyetértésben való sürgős megépítése, egyáltalában olyan községi politika, amely biztosítsa a polgárság megmaradását a város határai között és ne kényszerítse a környékre való menekülésre.

Mert ha a szomszédos községeket egyesítenők: csak egy sereg elégedetlen polgárral szaporítjuk a lakosságot. Mit ér az egy milliót meghaladó számmal való kérkedés, amikor ennek a tömegnek nagy része csak tengeti az életét, vagy nyomorog vagy a viszonyok örökös nyomása alatt géppé, holt anyaggá lesz, aki nem tud és nem akar többé közreműködni a főváros emelésén, amely iránt nem érezhet igazi ragaszkodást és szeretetet, mert csak adófizető rabszolgának számít, de nem polgártársnak, akinek jogos része van a fényben, az örömben, a közös jólétben is.

Mint a régi Civis Romanusnak, aki rómainak vallhatta magát mindenütt, úgy kellene a budapesti polgárnak is éreznie városának felsőbbtségét, fényét és gondozó kezét is, bárhova vesse a sors, bármily körülmények között küzdjön a létéért.

Tíz év elég hosszú idő, a multhoz viszonyítva, hogy a főváros kiküszöbölje egyöntetű haladásának eme riktó hibáit. Vajha az ötödik évtized meg hozná a fizikai megújulás után az erkölcsi megújulást is!

A mai viszonyok ferdesége magyarázhatja csak meg, hogy a polgármester kénytelen „Budapest barátait“ összegyűjteni, hogy ezek alapozzák meg a főváros szeretét. Ne kelljen erről beszélni sem az ötvenedik jubileumi napon.